

Papp Melinda

A család intézményének átalakulása az ünnepi szokások tükrében a háború előtti Japánban (1868–1945)

Ebben a cikkben a Meiji-restauráció (1868) utáni korszak Japánjában lefolyt társadalmi változásokkal foglalkozom, különös tekintettel a városi életmód alakulására és annak a család életére gyakorolt hatására.¹ Ez a korszak intenzív társadalmi átalakulások ideje Japánban, amikor is a nyugatról érkező újdonságok mind szellemi, mind gyakorlati szinten mélyreható változásokat indítottak el a japán társadalomban. A nyugati világból jövő újdonságok az előző történelmi korszak hagyatékával ütközve alakították egyrészt az ország politikai irányvonalát, másrészt az emberek mindennapjait, ezen belül azt is, hogy mit tekintettek „modernnek”, mit „hagyományosnak”, de megőrzendőnek, illetve mit „hagyományosnak” és éppen ezért elvetendőnek. Az elemzés egyik tárgyának az ünnepi kultúrát választottam, mivel az ünnep egy olyan sajátos kulturális és kommunikációs forma, amelynél az „autenticitás” megőrzésének egyik feltétele a hagyományos elemek átörökítése, az „aktualitás” és fennmaradás feltétele azonban az adott kor körülményeihez való alkalmazkodás, a változások követése. A „rég” és az „új” elemek egyensúlya határozza meg, mennyire érzik az emberek fontosnak az adott ünnepi szokás megtartását, illetve milyen tartalommal tudják azt megtölteni változó világukban.

A kapcsolódó szakirodalom elemzésén kívül a tanulmány megírásához a korabeli nyomtatott médiát – napilapokat és folyóiratokat – elemeztem. Japánban elsőként a 19. század végén kezdtek megjelenni a nagy számban nyomtatott napilapok, és néhány év alatt tekintélyes olvasótáborot tudhattak magukénak. A *Yomiuri Shinbun* 読売新聞 1874-ben adták ki először, az *Asahi Shinbun* 朝日新聞 1879-ben.² A *Yomiuri*, az *Asahi* és részben a *Mainichi* 毎日 napilapok tokiói kiadásait vizsgáltam, pontosabban azokat a cikkeket, amelyek az általam vizsgált rítussal hozhatók kapcsolatba, megemlítik azt. A cikkeken kívül vizsgáltam

¹ Itt szeretném megköszönni a szakvéleményt nyújtó lektornak a cikk véleményezését és értékes javaslatait.

² Az *Asahi Shinbun* első száma Ószakában jelent meg 1879-ben. Tokióban pár évvel később indult a kiadása.

a hirdetések és a fényképeket is. A nyomtatott média elemzése ebből az időszakból olyan információkkal szolgál az emberek mindennapjairól, ezen belül az ünnepi kultúráról, amelyek egyébként nem állnak rendelkezésünkre. Az ünnepekkel hagyományosan a néprajzi kutatás foglalkozik, ez azonban általában a vidéki gyakorlatra összpontosul, a népi kultúra hagyományain belül térképezi fel az ünnepi szokásokat, azok jelentését és gyakorlatát. Így a városi környezet szinte teljesen kimaradt ezekből az elemzésekből, habár a japán társadalom már a huszadik század elején is jelentős mértékben urbanizáltnak tekinthető. A nyomtatott média, amely ebben a korszakban elsősorban a városi életet tükrözi, fontos forrás lehet a korabeli városi környezet kultúrájának vizsgálatánál, pontos képet ad a kor emberéről, arról, hogy mi foglalkoztatta, mi került a nyilvánosság figyelmének központjába, mik voltak a divatok. Kutatásomban ezekre az információkra összpontosítottam, majd ezeket helyeztem a történelmi időszak szociokulturális és politikai kontextusába.

Ha a japán városi kultúra kialakulásáról beszélünk, a Tokugawa-korba (1600–1868) szükséges visszamennünk, mert ekkorra tehetők az urbanizációs folyamatok kezdetei. Az urbanizáció már ebben a korszakban „kitermelt” egy olyan városi réteget és annak kultúráját, amely nagyban meghatározta a későbbi korok fejlődését, annak irányát. Az 1868-as Meiji-restauráció után bekövetkező gazdasági és politikai változások tovább formálták ezt a városi kultúrát, másfelől az előző korszakban megkezdődött urbanizációs folyamat az ország azon, többségében még vidékies részeit is elérte, amelyek korábban viszonylagos elszigeteltségben éltek. Az információk terjesztésének, disszeminációjának új eszközei nagyban segítettek ezeket a folyamatokat. A nyomdaipar fejlődésének köszönhetően az 1880-as évektől egyre nagyobb számban jelentek meg napilapok, majd a huszadik század elején folyóiratok. A tankötelezettség bevezetése szélesebb rétegeknek tette lehetővé, hogy ezeket a kiadványokat olvassák, és a közlekedési infrastruktúra kiépítése (úthálózat, vasút) a főleg Tokióban és Ószakában kiadott napilapokat eljuttatta az ország minden részébe. Ez többek közt azt is eredményezte, hogy az újdonságok, divattrendek már nem csupán a nagyvárosok lakóinak életére lehettek hatással, hanem a vidéken élők is tudomást szerezhetek arról, ami a városokban zajlik, az épp aktuális divatokról és szokásokról. Ez a korszak elővetítette azt a társadalmi átalakulást, amely később, a második világháború utáni évtizedekben az életstílus általános egységesítéséhez vezetett, eltörölve a városi és a vidéki életforma közötti lényeges különbségeket.

Az urbanizáció és az iparosodás intenzívebbé tette a vidékről a nagyvárosokba irányuló migrációt. A gyárak, a munkalehetőségek nagy tömegeket vonzottak,

ami viszont hozzájárult a hagyományos családszerkezet átalakulásához. A nagycsaládok sok helyen szétestek, és a nagyvárosokban megnőtt a nukleáris családok száma.³ A Meiji-kormány által végrehajtott reformok a gazdaság terén (különösen a mezőgazdaságban) tovább gyorsították a vidékre évszázadok óta jellemző zárt közösségi életforma felbomlását.⁴ A régi szokások eltűnőben voltak, teret hagyva így az új szokásoknak. Az 1898-as Meiji Polgárjogi Törvénykönyv (*Minpō* 民法) a hagyományos családrendszert, az *ie*-t 家 tette a társadalom alapjává.⁵ Az *ie*-modell már a Tokugawa-korban is általános érvényű volt, a Meiji-alkotmány azonban a törvény erejével hatalmazta fel az addig csak a szokásjog alapján működő patriarchális rendszert. Az *ie* család-rendszer korábban elsősorban a szamuráj társadalomra volt jellemző, a Meiji törvényhozás azonban kiterjesztette a társadalom minden rétegére. A törvény kimondta, hogy az *ie* hierarchikusan szerveződött kapcsolatrendszerében a férfi családfő képviseli a legfőbb autoritást a család többi tagja felett, a családfő örökli a vagyont, joga van dönteni minden olyan ügyben, amely a vagyon kezelését illeti, és a család többi tagja csak az ő engedélyével alapíthat saját családot, illetve költözhet el. A Meiji-kormány azon elhatározásának hátterében, hogy megerősítse az *ie* törvény szerinti pozícióját, többek közt az állt, hogy befolyása alatt kívánta tartani a különféle reformtörekvéseket, mint például a feminista mozgalmat. A törvény egészen a második világháború végéig volt érvényben, amikor is az új alkotmány a modern értelemben vett nukleáris családdal helyettesítette az *ie* rendszerét.⁶

A család azonban nem csupán passzív elviselője volt a politikai döntéseknek és gazdasági hatásoknak, hanem elindítója is több fontos változásnak; ezen belül számos változás központi figurája a nő volt.⁷ A társadalomban zajló átalakulás jelentősen kihatott a nők mint anyák, feleségek és nagymamák szerepére, és nem

³ A nuklearizáció folyamatának részletesebb elemzését lásd Kato 2013.

⁴ Tipton 2008: 58.

⁵ Az *ie* pontos fordítása problematikus, mivel nem a nyugati mintájú családot jelöli, hanem egy nem szükségszerűen vérségi alapú közösséget, társadalmi intézményt, amely sokrétű gazdasági és vallási vonatkozással rendelkezik. Ezért helyesebb minden esetben szövegkörnyezettől függően fordítani, és a következő fogalmak közül választani: nemzetség, ház, házrendszer, családrendszer, esetleg dinasztia (magyar kontextusban az Árpád-ház hozható fel példaként).

⁶ A hagyományos családszerkezet egyes formái a mai napig elsősorban azoknál a családoknál találhatók meg, amelyek számára a mesterség vagy a vagyon továbbörökítése meghatározó. Ilyenek például a mezőgazdasággal foglalkozó vagy hagyományos mesterséget folytató családok (Hendry 1981, 1986). Ezen kívül vidéken máig elfogadott, hogy a legidősebb fiú és felesége a szülői házban maradjanak, illetve visszatérjenek oda egy későbbi időpontban, amikor a szülők már idősek. Ebben az esetben a legidősebb fiú örökli a család vagyonát (bővebben lásd Kato 2013).

⁷ White 1996: 209.

utolsósorban munkaerőként betöltött szerepükre. A századforduló körül a család eszményképe is változóban volt. Az *ie* filozófiáján alapuló családrendszer kezdett nem megfelelni a kor követelményeinek, ahogy a modern Japán képeének sem. A modernizáció egyik fontos terévé a család vált, hiszen a modern család volt az, ahol a kialakulófélben lévő középosztály életmódja megvalósulhatott. A modern család elképzelésében és a hozzá kapcsolódó életmód kialakításában a nőnek, feleségnek és anyának központi szerep jutott.⁸ Ennek következményeképpen a nők jelenléte a nyilvános szférában fokozatosan gyengült, és társadalmi szerepük egyre jobban a család privát szférájára korlátozódott. Habár továbbra is jelentős volt a nők részvétele a munkaerőpiacon (például a textiliparban), ennek társadalmi elismerése nagyon korlátozott maradt. Amíg az *ie* ideológiájában a férfi családfő és a fiúgyermek kapott központi szerepet, addig a „modern család” elképzelésében a gyermek és anya kapcsolatára helyeződött a hangsúly. A gyermek itt már elsősorban nem a család, illetve a ház fennmaradását volt hivatott biztosítani, hanem a társadalom előrehaladását. A *ryōsai kenbo* 良妻賢母 („jó feleség, bölcs anya”) jelszavával ismertté vált ideológia ezen eszmény megvalósításában az anyának tulajdonította a legfontosabb szerepet.⁹ Habár a jelszó később, a háború kitöréséhez közeledve egyre jobban azt hirdette, hogy az anyák kötelesek gyermekeikből engedelmes, a császárhoz hű alattvalókat nevelni, a század elején ez még nem volt ennyire világosan megfogalmazva.

A hagyományos családszerkezeten belül a nők helyzetét a családtagok közti hierarchikusan szerveződő kapcsolatrendszer határozta meg. Itt az egyén pozíciója elsősorban a házban töltött évei számának függvényében alakult.¹⁰ A házasságkötés után a fiatal feleségnek sokáig a leggyengébb pozíció jutott a családon belül, hiszen ő érkezett a családba legutoljára. Ez a pozíció egyrészt az évek múlásával, másrészt a fiúgyermek, az örökös születésével megerősödött. Japán azon részein, ahol a családfői pozíciót nem automatikusan kapta meg az örökös, a fiatal feleség az anyós felügyelete alatt állt, aki a háztartás vezetését a kezében tartotta mindaddig, amíg férje, a családfő, nem vonult nyugdíjba. Amikor az idős családfő átadta fiának a pozícióját, akkor kaphatta meg a fiatal feleség is a háztartás vezetését és az ezzel járó tiszteletet. A fiatal feleség azonban a családba kerülésétől kezdve aktívan vette ki a részét a család gazdasági tevékenységéből. Az *ie* ugyanis nemcsak társadalmi,

⁸ Ambaras 1998.

⁹ A *ryōsai kenbo* jelszóval jelölt ideológia befolyása a háború utáni időszakban sem szűnt meg, lásd még a témában Uno 1993.

¹⁰ Hendry 1981: 14–26.

hanem gazdasági egységként is működött a kora újkori Japánban. A menyecske munkájára gyakran nagyobb szükség volt a család gazdasági tevékenységében, mint a gyermekei nevelésében. A gyereknevelés szinte teljes mértékben a nagyszülőkre hárult, és a gyereknevelést illetően az anyós autoritása és tudása megkérdőjelezhetetlen volt. Az anyós volt az, akit a tudásáért tiszteltek (*atama wo tsukau hito* 頭を使う人), a fiatal menyecskét pedig a fizikai erejéért (*karada wo tsukau hito* 体を使う人).¹¹

Ami a gyerekeket illeti, a gyerekkor mint az emberi élet önálló identitással rendelkező korszaka, illetve a gyerekről mint a család alapjáról és középpontjáról alkotott elképzelés a modernitás egyik terméke.¹² Japánban Yoshiharu Iijima volt az, aki a francia történész, Philippe Ariès kutatásának mintájára meghatározta a gyermekkor szemlélete alakulásának fontosabb mérföldköveit.¹³ Kutatásai szerint Japánban a gyermekre mint önálló, a felnőttektől különálló entitásra tekintő szemlélet csak a középkorban, az *ie*-rendszer (*ie seido* 家制度) kialakulásával kezdett elterjedni. Ekkortól szerveződött a mezőgazdasági tevékenység jellemzően nagycsaládi vállalkozások formájában. A megélhetés a családtagok – beleértve a gyerekeket is – munkájától függött. A gyerekek voltak továbbá annak a biztosítékai, hogy az *ie* mint gazdasági és spirituális egység is folytatódni fog a következő generációban. A nagyrészt mezőgazdasági tevékenységből élő közösségekben a gyerekek korán kivették a részüket a munkából mind a háztartásban, mind a földeken. Ezért a gyereknevelésben különös hangsúlyt fektettek a kitartás és a kemény munka értékének korai átadására.¹⁴

Habár a japán társadalom a gyerekekre hagyományosan mint fontos értékre tekintett, az *ie*-n belül a gyerek helyzetét elsősorban az határozta meg, hogy mekkora volt annak valószínűsége, hogy ő örökölje a családfő szerepét. Az örökösnek megkülönböztetett figyelem jutott a családban, szinte a születése pillanatától. Mark A. Jones a gyermekkel kapcsolatos modern szemlélet kialakulásának kezdeteit a Meiji–Taishō időszakra helyezi.¹⁵ Ez volt az az korszak, amikor a különféle

¹¹ Tsuru 2005: 70.

¹² Jones 2010.

¹³ Iijima 1991.

¹⁴ A nyugati kultúrában hasonló irányvonalú fejlődést ír le a francia történész, Philippe Ariès (1962). Nézete szerint Európában a gyerekkor modern koncepciója a 17. században kezd kialakulni. Korábban a gyerekekre mint „kis felnőttekre” tekintettek, és nem tulajdonítottak nekik külön identitást. Ariès a hétéves kort határozza meg mint azt a határt, amikortól a kisgyermek fokozatosan már a felnőtt társadalomba integrálódott, és a közösség részévé vált. A 17–18. századtól kezdve azonban a polgárosodás folyamatával párhuzamosan egy újfajta szemlélet kezdett kialakulni, amelyben a gyermek a család összetartozásának jelképévé vált (Ariès 1962: 351).

¹⁵ Jones 2010.

gyereknevelési nézetek, amelyek a Meiji előtti Japánban léteztek, és elsősorban a társadalmi hovatartozás szerint különültek el, elkezdtek összemósódni, és az eredmény egy többé-kevésbé egységes szemlélet lett.¹⁶ A modern gyerekszemlélet szerves része volt a modern családszemléletnek, és mint olyan központi helyet foglalt el Japán modernizációjában.¹⁷ A hierarchikus, patriarchális *ie*-modellel szemben a modern családszemlélet a gyereket helyezte a család centrumába, így hamarosan kialakítva az ún. „utódok kultuszát” (*shison sūhai shugi* 子孫崇拜主義), ahogy azt a korabeli média emlegette, szembe helyezve az új trendet a hagyományos „ősök kultuszával” (*sosen sūhai* 祖先崇拜, *sorei shinkō* 祖靈信仰).¹⁸ A középosztály státuszára vágyó családok egyre jobban a gyerekekben látták céljuk megvalósításának egyik eszközét, egyúttal a társadalmi ranglétrán való feljebb jutás lehetőségeként tekintettek gyermekeikre. Jones elemzése alapján a századfordulón a modern gyerekszemlélet jelentése még nem volt végleges, és három egymástól eltérő nézet versengett: az első a „kis állampolgár” (*shōkokumin* 小国民) eszménye volt, a másik a „gyermekies gyerek” (*kodomorashii kodomo* 子供らしい子供), a harmadik az „eminens diák” (*yūtōsei* 優等生) ideálja volt.¹⁹ Az 1920–1930-as években azonban fokozatosan a *yūtōsei* ideálja kezdett előtérbe kerülni. A japán társadalomban egyre nagyobb hangsúlyt kapott a meritokrácia, aminek eredményeként a jó iskolai előmenetel egyre fontosabb értékévé vált a családok szemében. A modern gyereknevelésnek egyik alappillére lett az oktatás és annak biztosítása. Az oktatásra a társadalom kezdett úgy tekinteni, mint egy olyan fontos eszközre, amelynek segítségével a család társadalmi pozícióján is javíthat.

Ebben az időszakban a családot érintő társadalmi változásoknak egy másik fontos aspektusa a család politikai funkciójával hozható összefüggésbe.²⁰ A militarizmus erősödésével a család egyre nagyobb mértékű instrumentalizációja ment végbe a japán politikában. A „Szülj és sokasodj!” (*Umeyo, fuyaseyo* 産めよ増やせよ) azon jelszavak egyike volt, amelyek jól illusztrálják a kor uralkodó hangulatát.²¹ A gyerekek a jövő felnőtt polgárai voltak, és mint ilyenek, értéket képviseltek a militarizálódó állam számára. Az anyáknak itt újra jelentős szerep jutott, hiszen ők voltak azok, akiktől az állam elvárta, hogy gyerekeket szüljenek,

¹⁶ Jones 2010: 92–93.

¹⁷ A modernizáció folyamatairól és történelmi előzményeiről magyar nyelven lásd Farkas 2013.

¹⁸ Jones 2010: 125. Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem a szigorúan vett hivatalos ideológiáról, hanem a korabeli értelmiségi reformerek által hangoztatott és propagált szemléletekről van szó.

¹⁹ Jones 2010: 30–35.

²⁰ Itabashi 2007.

²¹ Jones 2010: 253.

és nem utolsósorban azokat „jó és engedelmes” állampolgárokká neveljék. Más szóval, a gyermekkel szemben egyre több elvárás született úgy a család, mint az állam részéről, aminek egyik következménye a gyerekre fókuszáló figyelem megerősödése volt.

A huszadik század eleji modern család ideológiája a család privát szféráját teljesen elválasztotta a nyilvánostól, és ebben a nők helye és szerepe a privát szférára korlátozódott. Ez az ideológia a kor népszerű jelszavában öltött testet: *ryōsai kenbo*, „jó feleség, bölcs anya”, és ez a jelszó a következő néhány évtizedre meghatározta a japán társadalom nőkkel kapcsolatos gondolkodásmódját. A háztartásbeli nő, feleség és anya képviselte a privát szférát, az anyagi hátteret a család számára biztosító férj pedig a nyilvános szférát. A feleségre hárult a háztartás vezetése, a gyereknevelés és a férj igényeinek kiszolgálása. Az ilyen irányú fejlődés nemcsak Japánra volt jellemző, hanem más – nyugati – társadalmakban is megfigyelhető. Az észak-amerikai társadalomban a jelenség megnevezésére a szakirodalom a „háziasság kultusza” („cult of domesticity”) kifejezést használja.²² Japánban azonban a nőkre nemcsak a háztartás vezetésének a felelőssége hárult, hanem ezzel kezükbe került a család pénzügyeinek igazgatása is, tehát a napi bevásárlás és gyakran a nagyobb kiadások feletti döntés joga is. Mark Mertzelt mutat rá arra, hogy ennek az ideológiának is köszönhető, hogy Japánban a nőket egyre jobban a gazdaság „kereslet” oldalával kezdték azonosítani, míg a férfiakat a „termelői” oldallal.²³ Ennek tudható be az is, hogy Japánban ekkor, és a következő az időszakban is, a fogyasztói kultúra negatívumaiért elsősorban a nőket tették felelőssé.

A modernizáció előrehaladtával az 1920-as és 1930-as években az életkörülmények változóban voltak, és a nukleáris családmódel kezdett teret hódítani a városi környezetben. A vidékről beköltözők földrajzilag távol kerültek a rokonoktól, egyben távol a családi kötelezettségektől, amelyek a szoros kapcsolatrendszerben élő közösségeket jellemezték. A fiatal feleségek távol kerültek az anyósok szemétől, cserébe viszont egyedül maradtak a gyereknevelésre és a háztartás vezetésére, nem számíthattak senki segítségére. A feleségek mint teljes munkaidős háztartásbeliek szerepe a család működésének feltételévé is vált, hiszen a férjen kívül, aki nem volt jelen a nap nagy részében, más rokon nem élt együtt a családdal. Emellett a nők életciklusa is átalakulóban volt. A Meiji időszak

²² A témáról részletesebben lásd még Schmidt 1995 és Pleck 2000.

²³ Mertzelt 2004: 327.

második felében (századforduló) született nők még átlagban öt gyermeket szültek 12 éven belül. Az 1927 után született nők esetében ez a periódus már a felére csökkent (tehát a legfiatalabb gyermek születésénél 30 éves volt a nő), mivel a világra hozott gyermekek száma fokozatosan lecsökkent (egy családra számítva 1940-ben elérte a 4.27-es születésszámot). Ugyanazon időszak alatt az élethossz 63 évről 70-re nőtt. A csökkenő születésszám a háború utáni években egy időre újra növekedésnek indult, hogy 1950 után újra és egyben véglegesen a csökkenő tendencia lépjen a helyébe (1952-ben a születésszám 3.5 volt).²⁴

A század elején azonban a modern család eszményképe még csak kialakulóban volt. A társadalmat megreformálni kívánó, főleg értelmiségi elit réteg a kor publikációiban igyekezett propagálni nézeteit és gondolatait.²⁵ Írásaik olyan folyóiratokban jelentek meg, mint a *Fujin no tomo* 婦人之友 vagy a *Fujin sekai* 婦人世界, amelyeket elsősorban nők olvastak.²⁶ Az értelmiségi reformerek kiálltak a „modern család” kialakításának szükségessége mellett, amelyben nagy szerepet kaptak a gyereknevelésről alkotott elképzelések. A nyomtatott médián kívül a propaganda egyik fontos eszközévé a nagy üzletházak váltak.²⁷ A modern életstílus, a modernitás fontos részét alkotta az anyagi kultúra, és ezt elsősorban az üzletházak közvetítették a városi emberek felé. Habár a városi lakosság nagy része még nem engedhette meg magának a kiállított újdonságok megvásárlását, az üzletházakban megtekinthették őket és megismerkedhettek velük. A század elején a legjelentősebb üzletházak, közöttük elsőként a Mitsukoshi 三越, kiállításokat kezdtek el szervezni, amelyek hamarosan nagy népszerűsége tettek szert a vásárlók körében. A kiállítások általában egy bizonyos téma köré szerveződtek, és ezek a rendezvények jelentős szerepet játszottak a modernitás eszméjének és az ennek részét képező anyagi kultúrának a nagyvárosi emberek körében történő népszerűsítésében. A Mitsukoshi volt az első, amely a „gyerek/gyereknevelés” témájával szervezett kiállítást. Ennek jelentős sikere után hamarosan országszerte a többi nagy üzletház is követte a példáját. Itt nemcsak játékokkal és a modern gyereknevelés kellékeivel ismerkedhetett meg az ide látogató közönség, hanem előadásokat hallgathattak meg a kor vezető szakembereitől. Az előadások témái

²⁴ Yoshizumi 1995: 2–5.

²⁵ Jones 2010: 60–64.

²⁶ Lásd többek közt a kommentárokat, amelyek a *Fujin no tomo* (6.7, 1912. július) és a *Fujin sekai* (8.13, 1913. november) számaiban jelentek meg (Jones 2010: 160–161).

²⁷ Az üzletházak szerepéről a japán társadalom modernizációjánál lásd még Creighton 1992 és Francks 2009.

érintették a „modern család” alapelveit, amelynek középpontjába a gyereket helyezték. A gyerekekre itt már nem mint az *ie* potenciális örökösére tekintettek, hanem mint a nukleáris család ideájának megtestesítőjére, a család identitásának kifejezőjére. A gyereknevelés újraértelmezett alapelveihez természetesen specifikus anyagi kultúra is kapcsolódott: saját gyerekszoba, nyugati stílusú bútor (íróasztal, szék), nyugati ruházat, gyermekápolási eszközök stb. Habár a lakosság széles köreiből ezek majd csak a háború utáni évtizedekben váltak a mindennapi élet részévé, a huszadik század elején nagyban hozzájárultak a „modern család” gondolatának elterjedéséhez Japánban. A gyereknevelés témájú kiállítás keretében a hagyományos rítusokat, többek közt a *shichigosan* 七五三 is érintették. Az 1916-os Mitsukoshi kiállításon például a gyermekkor hét jelentős periódusra osztották, amelyeket a hagyományos és újonnan bevezetett ünnepi, illetve jelentős alkalmak választottak el egymástól: születés, első évszakünnep (*hatsusekku* 初節句), óvoda kezdete, *shichigosan*, alapiskola kezdete, a gyerek saját szobájának kialakítása, iskolai sportrendezvények.²⁸ Mindegyik periódushoz tárgyakat, árukat rendeltek, amelyeket külön szektorokban állítottak ki – a modern marketing egyik első példaként.

A „modern család” ünnepei

Ami az ünnepi szokásokat illeti, itt is nagy változásoknak lehetünk tanúi. A Meiji-kor előtti Japán a szokásformák és az ünnepi kultúra nagy változatossága jellemezte. Az egyes ünnepeknek jellemzően rengeteg formájuk élt, a helyi szokások határozták meg az adott ünnep formáját, idejét és jelentőségét az ott élő közösség számára. Vidéken a különféle szokások még sokáig éltek, egyes helyeken még ma is tovább hagyományozódnak. Ezzel szemben bizonyos ünnepeknek már az előző korban, a Tokugawa-kor városi kontextusában kialakultak ún. városi formái, amelyek több, „hagyományos” ünnepforma elemeit a városi életforma elemeivel vegyítették. Ilyen volt például a *shichigosan*, amelynek elnevezése is e kornak és környezetnek a terméke.²⁹ A Tokugawa-korban ezek az újonnan kialakult városi formák megmaradtak a nagyvárosok határain belül, és csak ritkán terjedtek el azokon kívül. A Meiji-restauráció után az urbanizációnak,

²⁸ Jones 2010: 80–85.

²⁹ Lásd Pappova 2011.

a közlekedési infrastruktúra fejlődésének, az ipar átrendeződésének és a nyomdaipari technológia tökéletesedésének köszönhetően a helyi szokások társadalmi és gazdasági háttere jelentős átalakuláson ment keresztül. A nyomtatott média a városi lakosság értékrendszerét és életstílusát tükrözte és közvetítette a vidéki olvasók felé, ezzel jelentősen hozzájárult a vidék és a város közti különbségek fokozatos elmosódásához. A huszadik század első évtizedeire az olyan napilapok, mint például a *Yomiuri*, a *Mainichi* és az *Asahi*, széles olvasóréteget értek el. 1924-ben a *Mainichi* és az *Asahi* napilapok közel egymillió olvasótáborral rendelkeztek.³⁰ A média hatókörének növekedésével párhuzamosan a reklámpiar is fejlődésnek indult. A napilapokat olvasók számának emelkedése vonzóvá tette a médiát az üzleti szektor számára, és az 1920-as évektől egyre több üzleti tevékenység kezdte kihasználni a napilapok és folyóiratok oldalait termékei és szolgáltatása hirdetésére.

A *shichigosan* ünnep esettanulmányán keresztül a fent vázolt folyamatok és azok egyes fázisai konkrétabb formát öltenek. Az ünnep „jelenléte” a médiában, a kapcsolódó cikkek tartalma pontos képet ad az ünnepforma és annak népszerűségének alakulásáról. A *shichigosan* az ún. átmeneti rítusok kategóriájába tartozó ünnepként egyike azon ünnepi alkalmaknak, amelyek az emberi életet végigkísérik, azt fejlődési szakaszokra bontják, egymástól elválasztják.³¹ Japánban a néprajzi irodalom különösen sok, az emberi életciklust kísérő átmeneti rítust tart számon.³² Ezekből többet a mai napig ünnepelnek, habár a jelenkorban általában megváltozott formával és jelentőséggel bírnak. A múltban különösen a gyermekkor korai időszakában követték egymást nagy gyakorisággal az ünnepi szokások, mivel ezt az időszakot Japánban hagyományosan számos hiedelem, tabu övezte.³³ Ez a periódus egészen a gyerek hét éves koráig tartott, és a *shichigosan* részét képező egyik rítus, az *obitoki* 帯解き éppen ezen időszak rituális lezárásához kapcsolódik.

Maga az elnevezés a 18. század folyamán keletkezett és került használatba Edo városában (a mai Tokióban), ugyanekkor alakult ki nagy vonalaiban

³⁰ Gordon 2007.

³¹ Az átmeneti rítusok kategóriáját a huszadik század elején Arnold van Gennep belga antropológus határozta meg és nevezte el. A. van Gennep különböző kultúrákat tanulmányozva felismerte, hogy majdnem minden kultúra rendelkezik olyan rítusokkal, amelyek az élet egyes fázisaihoz kötődnek, és az azok közötti átmenetet hivatottak jelölni. Ezeket csoportosítva a ‘rite de passage’ gyűjtőnevet adta a kategóriának. Az általa bevezetett fogalmat később a neves brit antropológus, Victor Turner fejlesztette tovább (van Gennep 1960, Turner 1969).

³² Yagi 2001.

³³ Papp 2013.

az a formája, ahogy ma ismerjük.³⁴ Az ünnep városi formája három rítust egyesített, amelyeket addig külön-külön ünnepeltek (*obitoki*, *hakamagi* 袴儀, *kamioki* 髪置き). A névegyesítésen kívül több változás is történt az ünnepformán belül. A három rítus különbségei eltörölődtek, ekként egyesítve nemcsak az elnevezést, hanem a tartalmat és az ünnep időpontját is (november 15). Gyengült a rítusok eredetileg szoros kapcsolata az *ujigami* 氏神, helyi védőszellem kultuszával, aminek a helyét elfoglalta a város ismert és népszerű szentélyébe tett látogatás.³⁵ Az ünnep „publikus” részei hangsúlyosabb jelentőséget kaptak, többek közt a gyerekek ünnepi ruhája, a családtagok – elsősorban az anya – ruhája, vagy a szolgák által kísért gyakran látványos ünnepi menet a város központi elhelyezésű (sintó) szentélyébe (ritkábban buddhista templomába). Az ünnep ebben a formában a huszadik század elejéig elsősorban a tokiói családok körében volt ismert, majd a huszadik század elején terjedni kezdett az ország más területein is.³⁶

A *shichigosan* formájának és népszerűségének Meiji- és Taishō-kori alakulásáról csekély szakirodalom áll rendelkezésre. A rítusokkal és ünnepi szokásokkal hagyományosan a néprajz foglalkozik, ez azonban szinte kizárólagosan a népi kultúrát térképezte fel ebben a korszakban,³⁷ a korabeli média elemzése tehát értékes forrás lehet annak, aki a hagyományos kultúra századeleji átalakulását szeretné vizsgálni. A Meiji-kor második felében megjelenő cikkeket vizsgálva fény derül arra a folyamatra, amely a *shichigosan* ünnepét a modern japán család egyik fontos ünnepévé tette.³⁸ Az Edo-korban kialakult ünnepforma a századfordulón a tokiói lakosság körében már meglehetősen népszerű volt. Korabeli publikációk is említik már, mint olyan alkalmat, amikor a családok „megmutatják vagyoni helyzetüket”, illetve „kitűnhetnek a gyermekükön keresztül”.³⁹ Míg a tokiói napilapokban

³⁴ A *shichigosan* elnevezés három, egymástól elkülönülő, de mégis hasonló jelentésű rítust foglal össze: *shichi*–hét, *go*–öt, *san*–három azokat az életkorokat jelöli, amikor a három rítus megünneplésre került. A már említett *obitoki* hétéves, *hakamagi* ötéves, *kamioki* hároméves gyerekek ünnepe volt. Mindhárom átmeneti rítus a gyermek fejlődésének egy újabb szakaszba való átlépését szimbolizálta.

³⁵ Az *ujigami* kultusz szerepéről és annak átalakulásáról a jelenkorban lásd Ishii 2009: 142–151.

³⁶ Vidéken elszórva még ma is találhatunk olyan közösségeket, ahol a helyi hagyományok szerint ünneplik a hét-öt-hároméves korhoz fűződő ünnepeket. A városi ünnepforma bizonyos elemei azonban általában itt is fellelhetők (pl. fényképstúdió szolgáltatásainak beiktatása stb.).

³⁷ Lásd többek közt Yanagida 1935, 1957, Ōto 1968, 1990, Iijima 1991, Suzuki 2000, Kuraishi et al. 2000, Yagi 2001.

³⁸ Ma a *shichigosan* az egyik legünnepeltebb hagyományosnak tekintett ünnepe a japán családnak.

³⁹ Inoue 1911: 229. A hagyományosnak tekinthető helyi ünnepformák közül kitűnik a Saitama 埼玉 prefektúrában elterjedt szokás. Már a korabeli írások feljegyezték, hogy 1870 körül szokás volt a helyi tehető kereskedők családjainak körében Tokióból rendelni hétéves lányaik számára az ünnepi kimonót (Shiochi 1986: 62).

több-kevesebb rendszerességgel jelentek meg beszámolók az aktuális év *shichigosan* ünnepéről, Japán más nagyvárosaiban ekkor még csak ritkán kerül említésre, amiből arra következtethetünk, hogy ebben a formában még nem terjedt el Tokión kívül. Ószakában és Kóbéban az 1930-as évektől kezdenek megjelenni az első olyan cikkek, amelyek már *shichigosan* néven említik az ünnepet.⁴⁰

A napilapok elemzésénél, amely az 1879–1945 közötti időszakot ölelte fel, minden olyan cikket, hirdetést, közölt fényképet megvizsgáltam, amely tartalmazta a *shichigosan* kifejezést.⁴¹ A cikkek tartalma az évek folyamán változott, de általában három témakört ölelnek fel: gyakorlati tanácsok az ünnep megszervezéséhez (ruha kiválasztása, aktuális trendek, ünnepi ebéd); a rítus történelmi hagyományainak, illetve eredetének leírása; az ünnep napján Tokió ismertebb szentélyeibe látogató családok számának követése, a nap eseményeinek leírása. A cikkek mellett a napilapok hasábjain megjelenő hirdetéseket is megvizsgáltam. A hirdetések tartalmának és növekvő, illetve csökkenő tendenciájának megfigyelése pontos képet festhet a rítust körülölelő kommercializmus alakulásáról. Az egyes szolgáltatások és új termékek bevezetése jelentős mértékben befolyásolta az ünnepforma alakulását, egyúttal a változó igényekről is hírt adott. Nem utolsósorban a napilapokban publikált fényképek is információval szolgálnak. A többnyire illusztrációként megjelenő fényképek száma az 1920-as és 1930-as évek között megsokszorozódott, a fényképező technológia elterjedésének is köszönhetően. A *Mainichi Shinbun*ban például 1929 és 1943 között 22, a *shichigosan*hoz kapcsolható fotó jelent meg.

A konkrét számokat tekintve a *Yomiuri Shinbun*ban az első *shichigosan* kommentáló cikk 1879-ben jelent meg, majd 1885-től kezdődően szinte minden évben egy-egy cikk említést tett a rítusról. A cikkek száma jelentős mértékben csak 1901-től növekedett meg, ekkortól átlagban 3–4, majd az 1926–1943 közötti időszakban 4–5 cikk jelent meg a témában.⁴² Az *Asahi Shinbun*ban a legelső cikk 1889-ben jelent meg, majd 1900-ig évente egy-egy cikk található a napilapban, később, az 1900–1927 közötti időszakban már évente 3–6-ra nő ez a szám. A *shichigosan* ünnepével kapcsolatos első hirdetés a *Yomiuri*ban jelent meg 1922-ben, de 1927 és 1932 között már 8–10 hirdetésre, 1934–1936 között pedig évente 16–19-re ugrik meg a mennyiség. Az *Asahiban* 1910-ben jelenik meg az első hirdetés, és 1920-ra már évente 6–10 hirdetéssel találkozhat az olvasó.

⁴⁰ Az első cikk az ószakai *Asahi Shinbun*ban 1930. november 16-án, Kóbéban pedig a *Mainichi Shinbun*ban 1938. november 16-án jelent meg.

⁴¹ A teljesség igénye nélkül, a *Yomiuri* és az *Asahi* napilapokban az általam vizsgált cikkek száma megközelítette a 320-at.

⁴² A háború utolsó két évében a *shichigosan*ról már nem írtak az újságok.

Magának az ünnepnek a népszerűségéről a cikkek és a hirdetések száma is sokat elmond, de a cikkek tartalma még több információval szolgál. A legelső *shichigosan* témájú cikk a *Yomiuriban* 1879. november 15-én a családapák azon felelősségéről szól, amely gyermekeik ünnepi ruhájának a költsége miatt terheli a vállukat. Ebből többek közt az is kiviláglik, hogy a vidéken elterjedt szokással ellentétben, ahol az ünnepi ruhát általában az anyai nagyszülők küldték ajándékba az unokáknak, Tokióban a ruha biztosításának a feladata már a családapára hárult.⁴³ A századforduló táján megjelenő cikkekből tudomást szerezhetünk azokról a szentélyekről és templomokról is, amelyek a tokiói családok körében a legnépszerűbbek voltak. Ide tartoztak a Hie Jinja 日枝神社, a Kanda Myōjin 神田明神, a Suitengū 水天宮 és később a Meiji Jingū 明治神宮. Szintén gyakori témát adtak a cikkeknek a ruhaszalonok, ahol a gyerekek ünnepi ruhája készült. Mielőtt a nagyvárosi üzletházak megnyíltak volna, a gyerekek ünnepi ruháját általában a város valamelyik stúdiójában rendelték meg a szülők. A november tizenötödike előtti néhány hét ezért az ismertebb stúdiók számára rendkívüli elfoglaltsággal járó időszaknak számított, amikor is igyekeztek kielégíteni a megrendelők kívánságait. Egy 1882-ből származó *Yomiuri*-cikk (1882/11/15) arról számol be, hogy a gazdasági nehézségek ellenére meglepően magas számban rendelnek a családok ruhákat a *shichigosan* alkalmából. Az újságírók között szokás volt az is, hogy az ünnep napján kilátogattak a város népszerű szentélyeinek egyikébe, hogy személyesen, első kézből gyűjthessenek adatokat az ünneplő családok számáról, az éppen aktuális divattrendről stb. A *Yomiuri* újságírója már 1885-ben 467 családot számolt a Hie 日枝 szentélyben. Két évtizeddel később egy cikk arról számolt be, hogy a Kanda 神田 szentélyben közel 5000, a Hie szentélyben pedig 3000 család ünnepelte az az évi *shichigosant* (*Yomiuri* 1909/11/15). A szentély kiválasztásánál egyre fontosabb szerepet kapott a szentély elhelyezkedése, ismertsége.

A reklámpar fejlődésével a napilapok lapjain megjelentek a híresebb üzletházak, a Mitsukoshi, a Daimaru 大丸 és a Matsuya 松屋 hirdetései is, általában az ünnepi ruházatot ajánlgató reklámokkal.⁴⁴ Az első hirdetés, amely a *shichigosant* ünneplő családokat célozta meg, az *Asahiban* jelent meg 1910-ben, a *Yomiuriban* pedig 1922-ben. Az 1920-as években gyors tempóban növekedett a hirdetések száma, évente 8–10, az 1930-as években 16–18 *shichigosan*hoz kapcsolódó hirdetés jelent meg a *Yomiuriban*. A hirdetések számának növekedése egyrészt a reklámpar

⁴³ A gyermekkor rítusainak népi szokásairól magyar nyelven lásd Papp 2013.

⁴⁴ Az első *shichigosan* témájú reklámplakát a tokiói Hirdetések Múzeumában (アド・ミュージアム ADMT) 1928-ból származik.

fejlődéséről, másrészt a rítus köré szerveződő iparágak sokasodásáról ad tanúbizonyságot. A társadalom kommercializálódása már a háború előtti időszakban elkezdődött Japánban, és ez alól nem képeztek kivételt az ünnepek sem.

Másrésztől, a cikkek töretlenül emelkedő száma az ünnep növekedő népszerűségét bizonyítja. Habár az Edo-kori szokásokból számos nem élte túl a modernizációt, a *shichigosan* rítusa sikeresen adaptálódott a megváltozott körülményekhez a modernizáció éveiben. Ennek egyik oka a már említett Edo-kori városi ünnepforma kialakulása volt. A hagyományos népi kultúra részét képező szokások, rítusok többsége a hagyományos életforma felbomlásával elvesztette azt a táptalajt, amely a hagyományos rítuskultúra fennmaradásának feltétele volt. A *shichigosan* néven elterjedt ünnepforma azonban, habár a hagyományos életszemléletből eredt, már az Edo-kori sajátos városi kultúra és életmód terméke volt, és ez alkalmassá tette arra, hogy a modern élet részévé váljon.

Amásikok, amely fennmaradását segítette, a fent leírt „modern családszemlélettel” való kompatibilitásában keresendő. A modernizáció évtizedeiben a *shichigosan* hamarosan a modern család egyik fontos ünnepévé vált. A gyerekszemlélet változásával a gyerek a család szimbolikus középpontjába helyeződött, egyre több figyelmet kapott a társadalomtól, és ezáltal a családtól is. A gyerek fontos tényezővé vált a modern család identitásának felépítésében, a modern család eszményének megteremtésében. A *shichigosan*, amely a korai gyermekkor három életkorát jelöli meg rituálisan, tökéletesen illett ehhez az új gyermek- és családszemlélethez. Fontos alkalmává vált a családi életnek, amelyen keresztül mind a gyermek szimbolikus értéke, mind pedig a család összetartozása kifejezésre juthatott. Ezen felül az ünnep egy másik téren is alkalmasnak mutatkozott a modernizált életstílus kifejezésére. A fogyasztói kultúra, amelynek gyökerei Japánban az Edo-korba nyúlnak vissza, a háború előtti Japán városi környezetében egyre nagyobb teret kezdett hódítani. A külsőségekre helyezett hangsúly, a „megmutatkozás” fontossága a családok számára, mind vonzóvá tette az ünnepet az üzleti szféra szemében, amely ezt hamarosan ki is használta. A családok azonban legalább ugyanannyira profitáltak a szolgáltatásokból és a termékekből, mint egyes iparágak és üzletek.

A teljes képhez ugyanakkor az a tény is hozzátartozik, hogy az 1920-as évektől egyre jobban erősödtek a túlzott költekezést bíráló hangok a társadalomban. Kritika illette a *shichigosan* ünneplési módját is, hiszen az ünnepi öltözék, az ünnepi ebéd és az ajándékok sok családot jelentős költekezésre bírtak. Ezen alkalmakkor általában a kevésbé tehető családok is erejükön felül költöttek a gyerekeikre.

Ezeknek a bírálóknak a háttérben az általános gazdasági és politikai helyzet állt. Az 1920-as években fellépő gazdasági válság előtérbe hozta a megtakarításra ösztönző törekvéseket, amelyek különösen az 1923-as kantói földrengés után erősödtek fel. Különböző polgári csoportosulások jöttek létre, részben a központi kormány támogatásával, amelyek a lakosságot megtakarításra ösztönözték és tanították a kor jelszava, a „racionalizálás” (*gōrika* 合理化) szerint.⁴⁵

Ezen törekvések célpontjába került több ünnep is, mint például a házasságkötés vagy a *shichigosan*. Az ünnepek költségekkel jártak a családok számára, és a megtakarítást szorgalmazó politika szemében ez a fajta költekezés értelmetlen és felesleges volt. 1925-ben egy *Yomiuri*-cikk például egy háztartásbeli nő által szervezett csoport tanfolyamáról ad hírt, ahol a *shichigosan* „helyes”, tehát költségtakarékos ünneplési módszereire tanították az anyákat (*Yomiuri* 1925/10/14).⁴⁶ Hatszázötven nő vett részt a tanfolyamon, és az érintett témák között volt például az otthoni ruhakészítés vagy szépítkezési tanácsok. Egy 1924-es cikk a *shichigosan* a „ruhák csatájának” (*hareki no sensō* 晴れ着の戦争) nevezte (*Yomiuri* 1924/11/9), ezzel jelezve azt, ahogy a családok sokszor egymás elismerését próbálták kivívni azzal, hogy gyermekeiket drága ruhákba öltöztették. A kritikusok szerint az ünnepély a költekezés közepette elvesztette „autentikus voltát”, aminek bizonyítékát a kritikusok a külsőségekre helyezett hangsúlyban vélték felfedezni. A bírálók felvetették, hogy az ünnep csak azt a célt szolgálja, hogy a családok a rokonaik és ismerőseik előtt fitogtathassák vagyonukat. A kritika szerint a gyermek kikerült az ünnep középpontjából, és így a rítus elvesztette „valódi” és „eredeti” értelmét. A cikkek írói szorgalmazták, hogy a családok változtassák meg az ünneplés módját, utasítsák el a költekezést a ruhákra, az ebédre és az ajándékokra, és helyezték vissza a gyermeket az ünnep középpontjába (*Yomiuri*, 1929/11/15). Kérdés azonban, hogy mit értettek a korabeli kritikusok és reformerek „valódi”, „hagyományos” vagy „autentikus” alatt. Hiszen míg az egyik oldalon a magas költségük miatt bírálták a „rég”i ünnepeket, a másik oldalon viszont a „hagyományos” ünnepnek olyan idealizált képét keltették, amelyben a külsőségek nem játszottak szerepet, és a gyerek köré összpontosult minden. Ez a fajta ünnepmód azonban nem felelt meg a történelmi valóságnak, mivel úgy a népi hagyományok szerint ünnepelt rítusoknak, mint az Edo-kori városi ünnepformának

⁴⁵ Francks 2009: 138, Mertz 2004: 26–32.

⁴⁶ A hivatalos ideológiáról, amely Japánban a nőket tette felelőssé a túlzott költekezésért és ezért a gazdasági krízisért, lásd Mark Mertz kutatását (Mertz 2004).

voltak olyan elemei és funkciói, amelyek a családok társadalmi rangját – ezen belül vagyoni helyzetét is – voltak hivatottak előtérbe helyezni, illetve a nyilvánosság felé láthatóvá tenni.⁴⁷ Ez a fajta érvelés sokkal inkább a kor ideológiájának tudható be, amely szerint egyrészt a modern család eszményének a gyermekközpontúság felelt meg, másrészt az aktuális politika szemében a megtakarítás és racionalizálás vált követendő példává az állampolgárok számára.⁴⁸

A Meiji-korévtizedei és a Taishō-kor olyan időszakok voltak Japán történelmében, amelyekben a jelenkori japán társadalom számos intézménye és sajátos szemlélete kialakulásának kezdetére bukkanhatunk. A modern család koncepciója – ezen belül a nők társadalmi szerepe és a gyermekekkel kapcsolatos szemlélet – ebben az időszakban keletkezett és vált irányadóvá a modernizálódó társadalom számára. A második világháború utáni gazdasági csoda évtizedeiben a középosztály ideológiájában továbbra is központi helyet foglalt el a család. A család képviselte azt a szimbolikus és fizikai teret, amelyben a középosztály eszménye konkrét formát ölthetett, és az életstílusához szorosan fűződő anyagi kultúra kifejezést kaphatott.⁴⁹ Elmondhatjuk, hogy a második világháborút megelőző évtizedekben formálódnak a középosztálynak a keretei, és az, hogy milyen jelentéstartalommal rendelkezik majd a fogalom a háború utáni időszakban. Hasonlóan, ebben az időszakban alakul ki az elképzelés, amely szerint a modern család eszményének megvalósítása elsősorban a nő (feleség, anya) feladata, ahogy a modern gyereknevelés elveinek követése és kivitelezése is.

A modern gyerekszemlélet szerint a gyerek került a család figyelmének középpontjába, és a családi élet a gyerek köré szerveződött. Az egyre behatároltabb rokonsági kapcsolati hálózattal rendelkező családnak saját identitásának kialakításához új jelképekre és új eszközökre lett szüksége. Ebben a kontextusban a család ünnepei is új jelentőségre tettek szert. A gyermekközpontú ünnepek megújult tartalmat kaptak, és nagyban hozzájárultak a család változó képének kialakításához. Az új szemlélet szerint a gyermekkor egyes fejlődési szakaszai jelentős hangsúlyt kaptak, és ebben az új fajta felfogásban a gyermekre fókuszáló rítusok, ünnepek fontos szerepet játszottak, hiszen ezek segítségével emelték ki a gyermeknek, a gyermekornak mint olyannak, és a gyermekkor egyes fázisainak fontosságát is. A hagyományosnak tekintett rítusokon kívül, mint amilyen

⁴⁷ Papp 2011.

⁴⁸ Jones 2010: 160–161.

⁴⁹ A japán középosztály által képviselt életstílusról és értékrendszeréről és az ehhez kapcsolódó ideológiáról lásd még Vogel 1961, 1963, Vogel 1996, Sugimoto 2003.

a *shichigosan* (vagy a kislányok ünnepe, a *hina matsuri* 雛祭 és a kisfiúk ünnepe, a *tango no sekku* 端午の節句) is volt, új rítusok is helyet kaptak a család ünnepi naptárában, mint például a gyerekek születésnapja.⁵⁰

Mindezen rítusok ünneplési formáját tekintve a reformerek azokat az ünnepformákat támogatták, amelyek hangsúlyosan a gyerek „gyermeki lényét”, illetve „gyermekiességét” emelték ki, tehát a gyermek érdekeit szem előtt tartó formákat helyezték a család anyagi helyzetét demonstráló formák fölé. Miközben ezeket a törekvéseket a háború előtti évtizedekben főképpen a társadalom haladó értelmiségi csoportjai képviselték, és sokkal korlátozottabb mértékben voltak jellemzők a társadalom szélesebb rétegeire, addig a háború utáni időszakban, a gyors gazdasági növekedés idején a gyermekközpontú szemlélet a modern család központi fogalmává és értékévé vált.

Ennek a modern, gyermekközpontú szemléletnek is köszönhetően az ünnepek – mint szimbolikus kifejezésformák – a család számára fontos eszközökké váltak ahhoz, hogy a család értékrendjét, egybetartozását, sorsközösségét, egységét és funkcionalitását kifejezzék, megerősítsék és igazolják. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a század eleji reformtörekvések ellenére ezek az ünnepek fontos alkalmává váltak az egyre nagyobb jelentőséggel bíró anyagi kultúra demonstrálásának is egy olyan társadalomban, amely néhány évtized múlva a világ egyik vezető fogyasztói társadalmává nőtte ki magát.

Hivatkozott szakirodalom

Ambaras, David R. 1998. „Social Knowledge, Cultural Capital, and the New Middle Class in Japan. 1895–1912.” *The Journal of Japanese Studies* 24.1: 1–33.

Ariès, Philippe 1962. *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Vintage Books.

Creighton, Millie R. 1992. „The Depāto: Merchandising the West while Selling Japaneseness.” In: Tobin, Joseph J. (ed.) *Re-Made in Japan. Everyday Life and Consumer Taste in a Changing Society*. New Haven and London: Yale University Press, 42–57.

⁵⁰ A hagyományos szokások szerint a gyerekek (és felnőttek) születésnapját, az első születésnapon (*hatsutanjō* 初誕生) kívül, nem ünnepelték Japánban.

- Farkas, Ildikó 2013. „A japán modernizáció előzményeiről.” *Világtörténet* 3 (35): 165–193.
- Francks, Penelope 2009. *The Japanese Consumer. An Alternative Economic History of Modern Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Gennep, Arnold 1960. *Rites of Passage*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Gordon, Andrew 2007. „Consumption, Leisure and the Middle Class in Transwar Japan.” *Social Science Japan Journal* 10: 1–21.
- Hendry, Joy 1981. *Marriage in Changing Japan: Community and Society*. London: Crum Helm.
- Hendry, Joy 1986. *Becoming Japanese. The world of the pre-school child*. Manchester: Manchester University Press.
- Iijima, Yoshiharu 飯島 吉晴 1991. *Kodomo no Minzokugaku* 子供の民俗学 [A gyermek néprajza]. Tokyo: Shinyōsha.
- Inoue, Yukichi 1911. *Home Life in Tokyo*. Tokyo: Tokyo Printing Company.
- Ishii, Kenji 石井 研士 2009 [2005]. *Nihonjin no ichinen to isshō. Kawariyuku nihonjin no shinsei* 日本人の一年と一生、変わり行く日本人の心性 [A japánok élete és naptári éve. A japánok változó jelleme]. Tokyo: Shunjusha.
- Itabashi, Haruo 板橋 春夫 2007. *Tanjō to shi no minzokugaku* 誕生と死の民俗学 [A születés és halál néprajza]. Tokyo: Yoshikawa Kōbunkan.
- Jones, Mark A. 2010. *Children as Treasures: Childhood and the Middle Class in Early Twentieth Century Japan*. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Kato, Akihiko 2013. „The Japanese Family System: Change, Continuity, and Regionality over the Twentieth Century.” *MPIDR Working Papers WP 2013-004*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, 1–48.
- Kuraishi, Atsuko 倉石 あつ子 – Komatsu, Kazuhiko 小松 和彦 – Miyata, Noboru 宮田 登 (eds.) 2000. *Jinsei girei jiten* 人生儀礼辞典 [Az életciklus rítusainak lexikonja]. Tokyo: Shōgakukan.
- Mertzel, Mark. 2004. „Woman’s Place in Japan’s Great Depression: Reflections on Moral Economy of Deflation.” *The Journal of Japanese Studies* 30.2: 315–352.

- Ōtō, Yuki 大藤 ゆき 1968. *Jiyarai* 児やらい [Gyermeknevelés]. Tokyo: Iwasaki Bijutsusha.
- Ōtō, Yuki 大藤 ゆき 1990. *Kosodate no minzoku* 子育ての民俗 [Gyermeknevelés néprajza]. Tokyo: Iwata Shoin.
- Pappova (Papp), Melinda. 2011. „History of a Rite of Passage. The Birth of Shichi-Go-San and the Rise of its Commercialization during the Tokugawa Period.” *Orientalia Parthenopea* XII: 135–154.
- Papp, Melinda. 2012. „Conspicuous Consumption in Postwar Japan: The Case of a Rite of Passage.” *Human Affairs* 22: 196–213.
- Papp, Melinda. 2013. „A korai gyermekkor rítusai Japánban és a hozzákapcsolódó hagyományos népi hitvilág.” *Távol-keleti Tanulmányok* 3.1–2: 227–248.
- Pleck, Elizabeth H. 2000. *Celebrating the Family. Ethnicity, Consumer Culture, and Family Rituals*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Schmidt, Leigh Eric 1995. *Consumer Rites. The Buying and Selling of American Holidays*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Shiochi, Etsusaburō 潮地 悦三郎 1986. *Jinsei no shūzoku* 人生の習俗 [Az emberi élet szokásai]. Tokyo: Shoten.
- Sugimoto, Yoshio 2003. *An Introduction to Japanese Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suzuki, Masataka 鈴木 正崇 2000. „Shichigosan 七五三 [A shichigosan rítusa].” In: Kuraishi, Atsuko – Komatsu, Kazuhiko – Miyata, Noboru (eds.) *Jinsei girei jiten* 人生儀礼辞典 [Az életciklus rítusainak lexikonja]. Tokyo: Shōgakukan, 62–66.
- Tipton, Elise K. 2008 [2002]. *Modern Japan. A Social and Political History*. London, New York: Routledge. Nissan Institute.
- Tsuru, Rieko 鶴理 恵子. 2005. „Hensen no aprōchi to ganzen no mondai, kosodate no hensen wo tōshite 変遷のアプローチと眼前の問題、子育ての変遷を通して [Viszonyulás a változáshoz, közvetlen problémák. Gyereknevelés változásain keresztül vizsgálva].” *Josei to Keiken* 女性と経験 30: 65–78.

- Turner, Victor 1969. *The Ritual Process. Structure and Anti-structure*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Uno, Kathleen 1993. „The death of ‘good wife, wise mother’?” In: Gordon, Andrew (ed.) *Postwar Japan as History*. Berkeley, CA: University of California Press, 293–322.
- Yagi, Tōru 八木 透 (ed.) 2001. *Nihon no tsūkagirei 日本の通過儀礼* [Japán átmeneti rítusai]. Kyoto: Shibunkaku Shuppan.
- Yanagida, Kunio 柳田 國男. 1935. *San'iku shūzoku goi 産育習俗語彙* [Gyerekevelés és a hozzá kapcsolódó szokások szójegyzéke]. Tokyo: Onshi Zaidan Aiikukai.
- Yanagida, Kunio 1957. *Japanese Manners and Customs in the Meiji Era*. Transl. by Charles Terry. Tokyo: Ōbunsha.
- Yoshizumi, Kyōko 1995. „Teikashitsuzukeru gōkei tokushu shusseiritsu — Shōsan shōshi jidai 低下し続ける合計特殊出生率 — 少産少死時代 [Csökkenő teljes termékenységi arányszám – Alacsony számú születések és halálozások időszaka].” In: Inoue, Teruko 井上 輝子 – Ehara, Yumiko 江原 由美子 (eds.) *Josei no Dētabukku 女性のデータブック*. Tokyo: Yūhikaku, 4–5.
- Vogel, Ezra 1961. „The Democratization of Family Relations in Japanese Urban Society.” *Asian Survey* 1 (June): 18–24.
- Vogel, Ezra 1963. *Japan's New Middle Class: The Salaryman and His Family in a Tokyo Suburb*. Berkeley: University of California.
- Vogel, Suzanne H. 1996. „Urban Middle-Class Japanese Family Life, 1958–1996: A Personal and Evolving Perspective.” In: Shwalb, David W. – Shwalb, Barbara J. (eds.) *Japanese Childrearing. Two Generations of Scholarship*. New York, London: The Guilford Press, 177–200.
- White, Merry 1996. „Renewing the New Middle Class: Japan's Next Families.” In: Shwalb, David W. – Shwalb, Barbara J. (eds.) *Japanese Childrearing. Two Generations of Scholarship*. New York, London: The Guilford Press, 208–218.